

НАЛУЦИШИН В. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права та процесу
(Хмельницький університет управління та права)

УДК 340.11

ФОРМУВАННЯ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИХ УЯВЛЕНЬ ПРО ПРАВОВИЙ ПОРЯДОК У СТАРОДАВНЬОМУ РИМІ

У статті досліджується формування уявлень про правовий порядок у філософсько-правовій думці Стародавнього Риму. Виявлено, що на розвиток правової думки Стародавнього Риму найбільше вплинуло вчення стоїків. Встановлено, що до основних ідей, які формували правовий порядок у Стародавньому Римі, можна віднести такі: порядок мав божественний характер; держава та порядок ототожнювались; загальне благо визнавалось суттю правового порядку; метою правопорядку була охорона приватної власності.

Ключові слова: *Стародавній Рим, стоїки, держава, право, закон, блага, людина, правитель, справедливість, правовий порядок.*

В статье исследуется формирование представлений о правовом порядке в философско-правовой мысли Древнего Рима. Выявлено, что на развитие правовой мысли Древнего Рима большое влияние оказало учение стоиков. Установлено, что к основным идеям, формировавшим правовой порядок в Древнем Риме, можно отнести следующие: порядок носил божественный характер; государство и порядок отождествлялись; общее благо признавалось сутью правового порядка; целью правопорядка была охрана частной собственности.

Ключевые слова: *Древний Рим, стоики, государство, право, закон, блага, человек, правитель, справедливость, правовой порядок.*

The article studies the formation of ideas about the legal order in the philosophical and legal thought of Ancient Rome. It was revealed that the Stoic doctrine exercised the most significant influence on the development of the legal thought of Ancient Rome. It is established that the main ideas that formed the legal order in Ancient Rome include the following: the order was divine; the state and the order were identified; the common good recognized the essence of the legal order; the purpose of law and order was the protection of private property.

Key words: *Ancient Rome, Stoics, state, law, blessings, man, ruler, justice, legal order.*

Вступ. Із розвитком суспільства відбувалася трансформація розуміння змісту правового порядку. Філософсько-правове дослідження правового порядку вимагає детального розгляду поняття в історичній ретроспективі крізь призму його ціннісного наповнення. Традиція дослідження філософії та права Стародавнього Риму пояснюється визначальним впливом римської спадщини на європейську правову культуру, який певною мірою триває і дотепер. Формування та розвиток правового порядку досліджували такі вчені, як: Л.С. Васильєв, Д.В. Качаєва, С.В. Клевцов, А.Ф. Крижановський, Е.М. Кузнецова, Н.В. Панаріна, В.М. Пальченкова, С.Ю. Риков, П.В. Сорокун, І.І. Севрук, С.С. Сенчук та ін.

Однак, незважаючи на значний обсяг літератури, явно недостатньо спеціальних робіт, присвячених дослідженню того, який зміст мав концепт «правовий порядок» у філософській і правовій думці Стародавнього Риму.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження формування та розвитку правового порядку у філософсько-правових уявленнях філософії права Стародавнього Риму.

Результати дослідження. На розвиток правової думки Стародавнього Риму значно вплинуло, набагато більше, ніж піфагоризм і платонізм, вчення стоїків. Стоїцизм є одним із небагатьох філософських напрямків, який розвинули римські мислителі, він визначально вплинув на римську правову думку. Варто підкреслити, що згідно з поглядами ранніх стоїків (Зенона, Хрисиппа), світ, космос наділявся одночасно тілесними і божественними властивостями, був єдиним цілим, в якому всі частини залежать від цілого і визначаються цілим. Відповідно й людина повинна орієнтуватися на благо цілого, космосу, який водночас трактувався стоїками як «універсальна держава» (А.Ф. Лосєв). Звідси логічний і стоїчний космополітизм, який утвердив людину як універсального громадянина такої держави (імперії) і породив нову політичну культуру, що має «гранично інклюзивний» (С. Каспе) характер. Нарешті, із загальної гармонійної єдності стоїки виводили вчення про доцільність світу і про правлячий світом загальний закон – Логос [1, с. 72].

Найбільш виразно вплив стоїцизму проявляється у вченні про право Марка Тулія Цицерона і в етичному вченні Сенеки, Епіктека і Марка Аврелія.

Характеризуючи розуміння правового порядку у філософії Стародавнього Риму варто погодитися з думкою, що право того часу стало характерним і довговічним вираженням сутності римського духу. Як Греція в історії є символом свободи, так «Рим – символом порядку; Греція заповіла демократію і філософію як підстави особистої свободи – Рим залишив нам закони, традиції управління як фундамент соціального порядку» [2, с. 111].

Для філософії Стародавнього Риму характерне обґрунтування зв'язку між правопорядком і державою. На думку Марка Тулія Цицерона: «Що таке держава, як не загальний правопорядок?» [3, с. 82]. Він вважав, що право забезпечує в суспільстві порядок і спокій, а свобода – це стан, протилежний хаосу. Отже, ідеального порядку можна досягти завдяки принципу справедливості, розуму і згоди між сенатом і народом. Коли ж йдеться про добробут держави, то з відома народу правитель повинен як диктатор встановити в державі порядок [4, с. 13].

Проаналізувавши праці Марка Тулія Цицерона, можна дійти висновку, що управління державою здійснювалось в інтересах правопорядку (загального блага). Задля досягнення порядку громадянин був зобов'язаний трудитись для загального блага, ідучи шляхом таких чеснот, як пізнання істини, справедливості, велич духу і благопристойності; а також не тільки не заподіювати шкоди іншим і не зазіхати на чужу власність, але й надавати допомогу потерпілим від несправедливості [5, с. 311]. На думку мислителя, держава як узагальнений правопорядок з його правилами та законами є, по суті, втіленням того, що із природи являє собою справедливості, право. Марк Тулій Цицерон, як і Арістотель та Платон, вважав, що позитивне право повинно відповідати справедливості та природному праву, які не залежать від уявлень та суджень людей [6, с. 38].

Марк Тулій Цицерон розглядав державу як правове формування, «загальний правопорядок», який був виразником загальних інтересів та узгодження людей у питаннях права. Філософ зазначав, що причиною утворення порядку є охорона власності, оскільки порушення недоторканності приватної та державної власності треба розглядати як порушення справедливості та права. Головна роль у концепції Марка Тулія Цицерона належала уявленням про «загальне благо», «узгодженість інтересів», «загальний правопорядок». На його думку, результатом вивчення всієї природи є розуміння того, що править світом. Марк Тулій Цицерон вважав, що виникнення упорядкованого суспільства залежить тільки від людини, яка має «насіння» розуму та справедливості [7, с. 40].

Крім того, внеском римської юриспруденції стало введення дихотомії публічного та приватного правопорядків. Згідно з публічним римським правом, громадянин був носієм

публічно-правових засад, тобто основою міцності правопорядку була людина, а не механізм, що складається з тих чи інших елементів (податків, армії, в'язниць тощо). «Римське поняття *statum*, яке можна співвіднести із правопорядком, було сукупністю громадян, що володіють в *comitia curiata* всією повнотою *imperium* (вищої влади), що не відокремлюють свій особистий інтерес від інтересу загального, публічного» [8, с. 81].

За Марком Тулієм Цицероном порядок має божественний характер і заснований на загальному розумі та справедливості. Розум є вищою і кращою частиною душі людини, а справедливість – це абсолютна цінність, найвища чеснота; мета людини, суспільства і держави – прагнення до справедливості [9, с. 47]. Марк Тулій Цицерон одним із перших запропонував юридичне трактування соціальної справедливості, яку розумів як рівність прав людей і рівність кожного перед законом.

Категорія справедливості на ранніх етапах формування Античної філософії становила зміст більш загального, синкретичного поняття, яке відображало світовий порядок взагалі. «Це поняття охоплювало одночасно і явища природи, і людські відносини, і саме буття. Водночас сфера добра і справедливості в ті часи ще не усвідомлювалась як така, що є специфічною для суспільства, унікальною для людини, залежною від її оцінки та ставлення. Здебільшого справедливість розглядали як вияв світової гармонії та впорядкованості, критерій життя людства за єдиними законами космосу» [6, с. 34].

Луцій Анней Сенека (4 до н. е. – 65 р.), римський філософ, перший представник стоїцизму у Стародавньому Римі, обґрунтував космополітичний характер держави, спираючись на тезу грецьких стоїків про універсальний характер природного Закону, який керує всім сущим. «Того порядку, що у природі речей, не можемо змінити, але можемо виплекати в собі гідну бездоганної людини силу у природі речей, не можемо змінити, але можемо виплекати в собі гідну бездоганної людини силу у природі речей, що допоможе нам мужньо перенести все випадкове, перебувати у злагоді із природою, яка різними перемінами наводить лад у світі <...>. Наш дух мусить пристосовуватись до того закону, за ним повинен йти, йому коритись. Хоч би що там сталося, хай вважає, що так повинно статись, і хай не сміє нарікати на природу, аже природа в кожного з нас заклала основи добра й посіяла зерно чеснот. Немає такої чесноти, до якої ми не були б готові від народження» [10, с. 475–478]. Держави як частина загальної природи і всесвіту теж розвиваються, підкоряючись закону долі, тобто порядку, встановленому у природі.

Висновки. Отже, до основних ідей, що формували правовий порядок у Стародавньому Римі, можна віднести такі: порядок мав божественний характер; держава та порядок ототожнювались; загальне благо визнавалось суттю правового порядку; метою правопорядку була охорона приватної власності.

Список використаних джерел:

1. Кирюхин Д.И. Справедливость как *aequitas* и *iusitia* в философско-правовой мысли Древнего Рима / Д.И. Кирюхин // Вестник Московского университета. – Сер. 7. Философия. – 2013. – № 3. – С. 63–77.
2. Дюрант В. Цезарь и Христос / В. Дюрант; пер. с англ. В.В. Федорина. – М.: Крон-Пресс, 1995. – 736 с.
3. Цицерон М.Т. О государстве: Диалоги «О государстве» и «О законах» / М.Т. Цицерон; пер. В.О. Горенштейна. – М.: Наука, 1966. – С. 7–88.
4. Сенчук С.С. Соціально-правові засоби забезпечення правового порядку: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / С.С. Сенчук; – 2015. – 211 с.
5. Ігнатенко В.В. Поняття «громадський порядок» як категорія публічно-правових відносин за часів Стародавнього світу / В. В. Ігнатенко // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 308–313.
6. Момот М.О. Концепції справедливості в античній філософії права та їх сучасна інтерпретація / М.О. Момот // Адвокат. – 2009. – № 3. – С. 34–38.
7. Скларова Е.А. Идея и формы социального порядка в западной культуре XVIII–XXI вв.: дисс. ... д. филос. наук: спец. 09.00.13 «Философская антропология; философия культуры» / Е.А. Скларова; Южный федеральный университет. – Ростов-на-Дону, 2010. – 268 с.

8. Крижановський А.Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... д. юрид. наук. : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / А.Ф. Крижановський ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса – 2009. – 469 с.

9. История политических и правовых учений : [учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция»] / Н.Д. Амаглобели и др. ; под ред. Н.В. Михайловой, А.А. Опалевой, А.Ю. Олимпиева. – М. : Юнити-Дана, 2012. – 367 с.

10. Сенека Луцій Анней. Моральні листи до Луцілія / Луцій Анней Сенека ; пер. з лат. А. Содомори. – К. : Основи, 1999. – 608 с.

ОБРУСНА С. Ю.,

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри управління
у сфері цивільного захисту
(Черкаський інститут пожежної
безпеки імені Героїв Чорнобиля
Національного університету
цивільного захисту України)

ІЛЬНИЦЬКИЙ М. С.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри теоретичних та
приватно-правових дисциплін
(Київський міжнародний університет)

УДК 342.8

РОЛЬ ВИБОРЧОЇ СИСТЕМИ У ФОРМУВАННІ ЗАКОНОДАВЧИХ ОРГАНІВ

У статті досліджено роль виборчої системи у формуванні законодавчої гілки влади в Україні. Проаналізовано тенденції розвитку вітчизняного виборчого законодавства та вказано шляхи його вдосконалення.

Ключові слова: виборча система, вибори, виборче законодавство, законодавча влада, парламент України.

В статье исследована роль избирательной системы в формировании законодательной ветви власти в Украине. Проанализированы тенденции развития отечественного избирательного законодательства и указаны пути его совершенствования.

Ключевые слова: избирательная система, выборы, избирательное законодательство, законодательная власть, парламент Украины.

The author investigates the role of electoral system in the formation of the legislative branch of government in Ukraine. The tendencies of the national electoral legislation development have been analyzed and the ways of its improvement have been determined.

Key words: electoral system, elections, electoral legislation, legislative power, parliament of Ukraine.

